

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

Է-Ի ԼԵԶՎԱՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԵՐՊԸ ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՉՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Անվան բնույթի ու ծագման հարցերը լեզվափիլիսոփայության մեջ քննարկման նյութ են եղել սկսած հին ժամանակներից մինչև մեր օրերը: Անունը, ըստ Ա. Ֆ. Լոսնի, կազմում է իրականության կենտրոնական [առանցքը], հանդիսանում է յուրաքանչյուր գոյի հիմքը և... բաղադրիչ տարրը (Միլովանովա): Այս առումով առանձնակի ուշադրություն է գրավում աստվածաշնչյան հետևյալ դրվագը: Երբ Աստված Մովսեսին պատվիրում է առաջնորդել Իր ժողովրդին և դուրս բերել Եգիպտոսից, վերջինս ասում է. «Ես կգնամ իսրայելցիների մոտ ու նրանց կասեմ. «Ձեր հայրերի Աստվածն է առաքել ինձ ձեզ մոտ»: Եվ եթե նրանք հարցնեն ինձ, թե ինչ է նրա անունը, ես ի՞նչ պատասխան տամ նրանց»: Աստված ասաց Մովսեսին¹. «Ես այն Աստվածն եմ, որ է»: Եվ ավելացրեց. «Այսպես կասես իսրայելցիներին. «Որ է-ն առաքեց ինձ ձեզ մոտ» (Ելք Գ 13-15):

Ինչո՞ւ է Աստված իրեն անվանում է: Լեզվում բոլոր իրերի, երևույթների գոյության առաջնային պայմանը նրանց է- ազված լինելն է, այդ պատճառով էլ է-ն ամենուր է (հմմտ. Մատթեոս Ժ 29-31), Է-ով է ամեն ինչ արձանագրվում լեզվում: Գոյություն ունենալը հնարավոր է ժխտել, որովհետև գոյությունը առարկայի գոյելու պայմանն է, հետևաբար տվյալ առարկայի չգոյությամբ դադարում է նաև այդ առարկայի գոյությունը: Մինչդեռ Է-ն հնարավոր չէ ժխտել: Երբ Է-ով որևէ բան ժխտվում է, Է-ն չի դադարում գոյություն ունենալուց, այլ նշվում է այս կամ այն առարկայի, երևույթի Է-ազված չլինելու փաստը: Երբ ասվում է, որ առարկան գոյություն չունի, արձանագրվում է տվյալ առարկայի՝ գոյության պայմանի բացակայությունը: Է-ն առարկայի մեջ չէ. առարկան է Է-ի մեջ: Է-ն գոյությունից բարձր է և անկախ: Դա յուրաքանչյուր գոյի լինելիությունն է: Նրանով է ամեն ինչ (հմմտ. Հովի. Ա 3-4): Այս կարգավիճակը չունի բայերից ոչ մեկը, քանի որ վերջիններս այս կամ այն գործողության անվանումներ են, իսկ «անունը համառոտ սահման է, և սահմանն ընդարձակված անուն»: Այդ պատճառով կարելի է ենթադրել, որ Է-ն աստվածաշնչյան համատեքստում նշված է ոչ թե պարզապես լինել կամ գոյել, այլ ընդհանուր ստորոգման իմաստով, որը «խոսք կազմող գործություն ունի»²: Լեզվաբանական առումով սա այն կաղապարն է, որում իրականացվում է յուրաքանչյուր մասնավոր խոսք:

Երեխան խոսել սովորելու սկզբնական շրջանում չի գործածում ստորոգման բանավոր արտահայտության որոշակի ձևեր: Սակայն նա կարող է դա կատարել հնչերանգի միջոցով: Սա չի նշանակում, որ ստորոգման տեղը առժամանակ գրավել է հնչերանգը: Թե՛ հնչերանգը և թե՛ բանավոր արտահայտության ձևերը ներկայացնում են նույն ստորոգումը: Վերջինս առկա է մարդու մտածողության սաղմնային ձևերում, քանի որ երկրորդ անգամ նույն օբյեկտի ճանաչելը երեխայի կողմից թույլ է տալիս ենթադրել, որ նա արդեն ինչ-որ կերպ գրանցել է իր հիշողությունում տվյալ օբյեկտի գոյությունը: Ստորոգումը զրո ձևությամբ հաճախ հանդես է գալիս նաև խոսակցական լեզվում՝ խոսքի, հուզականության դրսևորման և այլ նպատակ-

¹ Տե՛ս **Գրիգոր Տաթևացի**, Ոսկեփորիկ, Երևան, 1995, էջ 241:

² **Մ. Աբեղյան**, Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1965, էջ 368:

ներով: Նման դեպքերում խոսակիցները գիտակցում կամ ենթագիտակցում են, որ դիմացինը կրնալի իրենց զեղչված ստորոգմամբ խոսքը Է-ացված տարբերակով: «Երբ մեկը հանկարծ բացականչում է **անձրև**, կամ **ձյուն** ...[սովորաբար խոսակիցը կամ ունկնդրողը] հասկանում է, թե «անձրևում է» կամ «ձյուն է գալիս»: Գոյականները սրանց մեջ կատարում են բայի դեր»³:

Գ. Բ. Ջահուկյանը, խոսելով նախադասության իմացական և լեզվա-քերականական կաղապարների սահմանների մասին, նշում է, որ «իմացական կաղապարի երկու կամ ավելի անդամներ կարող են արտահայտվել մեկ բառով»⁴: Քերականական առումով Է-ն պարունակում է ստորոգման, գոյության հատկանիշի և ենթակայի հատկանիշների՝ երրորդ դեմքի եզակի թվի գաղափարները: Աստվածաշնչյան համատեքստում ենթական ամբողջությամբ է առկա Է-ում: Հետևաբար Է-ն եռամիություն է (հմմտ. Եսայի ԾԹ 21):

Է-ն բարձր է անգամ այնպիսի համընդհանուր գաղափարներից, ինչպիսիք են տարածությունն ու ժամանակը: Վերջիններիս գոյությունը նույնպես Է-ով է պայմանավորված. դրանք նախ պետք է լինեն, հետո սկսեն կատարել իրենց գործառնությունը (թեպետ տարածությունն ու ժամանակը գործառնությանն առումով նույնպես անկարող են ծավալվել առանց ստորոգման): Է-ն տարածությունից ու ժամանակից դուրս է (հմմտ. Սիրաք ԽԲ 21): «[Է-ն] ցույց է տալիս կայուն, ըստ սկզբի և ավարտի չբնութագրվող... հատկանիշ»:

Այստեղ իրավացիորեն կարելի է կասկածել, որ Է-ն մարդու մտածողությանը հատուկ կաղապար է, ինչպես տարածությունն ու ժամանակը, և որ դժվար թե հնարավոր լինի պնդել Է-ի օբյեկտիվ իրողություն լինելը:

Մարդու մտածողության սահմաններից վեր գոյության մասին ցանկացած գիտական պնդում անհնարին է: Ըստ Կ. Յասպերսի, «Լեզուն սահմանափակ երևույթ է և չի կարող բովանդակել [անսահմանը]» (հմմտ. Պերցն, 16): Սակայն հաճախ խոսելով վերբանական երևույթների մասին՝ մենք մեր մտածողությունը օգտագործում ենք որպես մի աղոտ հայելի (հմմտ. Ա. Կորնթ. ԺԳ 12): Նրանում արտացոլված բովանդակության հաշվին մենք փորձում ենք որոշակի պատկերացում կազմել վերտրամաբանական երևույթների մասին:

Է-ի դեպքում գործը կրկնակի բարդ է: Նախ՝ որովհետև վերջինիս մասին խոսելիս մենք ամեն անգամ դիմում ենք ստորոգմանը: Եվ երկրորդ՝ յուրաքանչյուրիս գոյությունը նույնպես Է-ով է պայմանավորված (հմմտ. Սաղմ. ՂԹ 3): Այդ պատճառով մենք չենք կարողանում Է-ի՝ որպես մտածողությունից վեր գոյություն ունեցող օբյեկտիվ իրողության մասին լիարժեք գիտական դատողություններ անել (հմմտ. Հռոմ. Թ 20-22):

Այն, ինչը կարելի է լեզվափիլիսոփայական առումով պնդել, հետևյալն է. Է-ն մեր մտածողության ճանաչելիության սահմաններում ամենայն ընդգրկող, բացարձակ բնույթ ունեցող էություն է: Մենք չենք կարող որևէ բանի մասին խոսել՝ առանց նախապես ընդունելու, որ տվյալ հասկացությունը, առարկան կամ հատկանիշը գոյություն ունի առնվազն մեր լեզվում: Գոյության հատկանիշն ամրագրված է հատկացալին ստորոգման միջոցով: Հետևաբար ստորոգումը առկա է ոչ միայն բայի, այլև բանի յուրաքանչյուր դրսևորման դեպքում: Է-ն ու բանը մեկ են:

³ Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հտ. Դ, գիրք Ա, Երևան, 1959, էջ 3:

⁴ Գ. Բ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974, էջ 390: